

MỐI QUAN HỆ BIỆN CHỨNG GIỮA TRÁCH NHIỆM CÁ NHÂN VÀ TRÁCH NHIỆM NHÀ NƯỚC TRONG ĐIỀU KIỆN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG VIỆT NAM

LÊ THI*

1. Về định nghĩa khái niệm trách nhiệm, trách nhiệm cá nhân, trách nhiệm nhà nước

Theo Từ điển Bách khoa Việt Nam, tập 4, *trách nhiệm* là khái niệm của ý thức đạo đức và ý thức pháp luật, nói lên *nhân cách* con người trong việc thực hiện *nghĩa vụ* do xã hội đặt ra cho con người. Nội dung vấn đề trách nhiệm đặt ra là: con người *hoàn thành* và *hoàn thành* đến mức độ nào, hoặc *không hoàn thành* những yêu cầu xã hội đặt ra cho họ.

Trách nhiệm là sự *tương xứng* giữa *hành động* và *nghĩa vụ*, là *hệ quả* của tự do ý chí của con người, là *đặc điểm* cho *hành động* có *ý thức* của con người.

Con người ngày càng *nhận thức* được các quy luật khách quan của tự nhiên, xã hội thì *năng lực* chi phối tự nhiên, xã hội càng lớn và *trách nhiệm* con người đối với *hành vi* của mình càng lớn hơn.

Về mặt pháp lý, việc xem xét trách nhiệm cá nhân phải xuất phát từ *sự thống nhất* giữa *quyền* và *nghĩa vụ*, quyền càng rộng thì trách nhiệm càng lớn.

Theo Từ điển Triết học (Nxb Mátxcova, 1986), *trách nhiệm* là *phạm trù* đạo đức và *luật học* phản ánh thái độ đạo đức, pháp luật của *cá nhân* đối với *xã hội* (đối với *nhân loại* nói chung). Thái độ này biểu thị ở sự *hoàn thành* *nghĩa vụ* đạo đức của mình và *các tiêu chuẩn pháp luật*.

* GS. Viện Khoa học xã hội Việt Nam.

Khi bàn đến *trách nhiệm cá nhân* là nói đến sự *thống nhất giữa quyền lợi và nghĩa vụ* của cá nhân với tư cách *công dân* của một quốc gia (họ là người lao động, công nhân, viên chức, buôn bán, kinh doanh, v.v.), đồng thời họ có thể là thành viên của các tổ chức quần chúng chính trị, xã hội (đảng, các đoàn thể, các phường hội, v.v.) và là thành viên của một *gia đình* nhất định. Trách nhiệm cá nhân ở mỗi trường hợp, trong mỗi tổ chức, mỗi hoàn cảnh có những nội dung khác nhau, cá nhân có *điều kiện* và *khả năng hành động* và *hưởng thụ* các phúc lợi khác nhau. Nhưng, bất cứ ở đâu, ở môi trường làm việc, sinh sống nào, thì *trách nhiệm đạo đức*, sự đòi hỏi của chính lương tâm họ thúc đẩy cá nhân phải làm tròn *nghĩa vụ* được giao phó và làm tròn *trách nhiệm pháp lý* yêu cầu. Đồng thời, họ được hưởng thụ các *quyền lợi vật chất, tinh thần* đã được nhà nước ban hành và các tổ chức quần chúng chính trị - xã hội quy định.

Là người lao động nông nghiệp ở nông thôn, là công nhân, viên chức ở các xí nghiệp, hợp tác xã, doanh nghiệp, là cán bộ, nhân viên của các cơ quan chuyên môn về kinh tế, chính trị, văn hoá, v.v... *bất kỳ ở cương vị nào*, cá nhân cũng phải làm tròn trách nhiệm được giao phó, hoạt động tuân theo các nguyên tắc, điều lệ quy định của cơ quan giao việc. Đồng thời, mỗi cá nhân lại là *công dân* của một nước, một quốc gia, nên họ phải chấp hành đúng pháp luật nhà nước đã ban hành.

Là thành viên của *một gia đình* (là chồng, là vợ, là con, là bố mẹ, ông bà, v.v.), mỗi cá nhân cũng phải làm tròn trách nhiệm, nghĩa vụ đã được nhà nước quy định thành văn bản pháp lý cho mỗi cương vị ở gia đình; đồng thời phải tuân theo những điều ràng buộc về trách nhiệm, quyền lợi của truyền thống gia đình Việt Nam.

Việc thực hiện trách nhiệm của mỗi cá nhân luôn chịu ảnh hưởng của *điều kiện môi trường, hoàn cảnh lịch sử cụ thể* mà cá nhân đó hoạt động và sinh sống; trước hết là liên quan tới *chế độ chính trị - xã hội, tính chất của nhà nước* mà họ là một công dân.

Mối quan hệ giữa cá nhân và nhà nước hết sức chặt chẽ, được thể hiện trong cuộc sống hàng ngày, ở môi trường sản xuất, kinh doanh, hoạt động, công tác, sinh hoạt của mọi người.

Trách nhiệm của nhà nước là bảo đảm các điều lệnh, pháp luật đã ban hành được thực hiện đúng đắn, kịp thời, chính xác, đúng đối tượng, đúng với điều kiện, hoàn cảnh đã quy định, bảo đảm mỗi công dân *chấp hành đúng các tiêu chuẩn pháp luật* và được *hưởng thụ* đầy đủ *các quyền lợi*, do Hiến pháp quy định và các chính sách cụ thể mà nhà nước đã ban hành.

Cá nhân công dân có quyền *khếu nại*, khi quyền lợi của họ bị vi phạm, có quyền yêu cầu nhà nước *can thiệp, trừng phạt* những cơ quan, những cán bộ, viên chức trong bộ máy nhà nước và các tổ chức tư nhân đã không làm đúng pháp luật

mà nhà nước đã ban hành, cũng như những quy định mà các tổ chức trong bộ máy nhà nước hay tư nhân đã công bố và được nhà nước đồng ý, thông qua.

Trách nhiệm của nhà nước là *quản lý xã hội*, quản lý hoạt động của *các cá nhân và các tổ chức kinh tế, văn hoá, xã hội* bằng pháp luật, can thiệp kịp thời những vụ vi phạm, thông qua bộ máy các cấp của chính quyền nhà nước và *duy trì trật tự xã hội* bằng các công cụ cưỡng chế (quân đội, công an, toà án, nhà tù).

Mọi hành vi vi phạm pháp luật đều có hại cho xã hội, vì nó *phá vỡ trật tự pháp luật*, gây ra tổn thất về vật chất và tinh thần cho các công dân nói chung, xâm phạm đến các cơ quan xã hội mà pháp luật bảo vệ. Vì vậy, nhà nước phải *truy cứu trách nhiệm pháp lý* đối với những vụ vi phạm pháp luật nhằm bảo vệ pháp chế, làm cho pháp luật được thực hiện triệt để và nghiêm chỉnh. Việc truy cứu trách nhiệm pháp lý đối với người vi phạm pháp luật có ý nghĩa lớn trong việc *phòng ngừa, cải tạo và giáo dục* người vi phạm pháp luật.

Trách nhiệm pháp lý phân chia thành các loại trách nhiệm: từ trách nhiệm hành chính, trách nhiệm *kỷ luật* đến trách nhiệm *dân sự*, trách nhiệm *hình sự*.

2. Trách nhiệm của Nhà nước Việt Nam và trách nhiệm của cá nhân là công dân nước Việt Nam có mối quan hệ mật thiết, phụ thuộc lẫn nhau trong tiến trình xây dựng nước Việt Nam giàu mạnh, phồn vinh, công bằng, dân chủ và hạnh phúc.

Trách nhiệm của cá nhân và trách nhiệm của Nhà nước cần phải được đặt trong *hoàn cảnh Việt Nam hiện nay*. Nước ta đang phấn đấu thoát khỏi đói nghèo, lạc hậu, tiến lên chủ nghĩa xã hội, đẩy mạnh *phát triển kinh tế thị trường, mở rộng hợp tác quốc tế*; trong khi đó, *tình trạng suy thoái kinh tế toàn cầu* cũng đang ảnh hưởng đến nước ta.

Trong điều kiện kinh tế thị trường đang ngày càng mở rộng ở nước ta, đã có nhiều mặt tích cực, đổi mới trong hoạt động sản xuất, kinh doanh, phát triển văn hoá, xã hội của người dân và cùng với đó, nhiều khó khăn và không ít các hiện tượng tiêu cực cũng đang phá hoại, cản trở bước tiến của quần chúng đông đảo nước ta.

Trước hết, nói về *trách nhiệm cá nhân*.

Ý thức đạo đức, trách nhiệm đạo đức là cái thúc đẩy cá nhân cố gắng làm tròn nghĩa vụ người công dân của nước Việt Nam hiện đại, trở thành lực lượng nòng cốt cho sự phát triển kinh tế, văn hoá theo đúng định hướng mà Đảng và Nhà nước đã đề ra và được hưởng thụ các phúc lợi vật chất, tinh thần do họ làm ra và đúng theo quy định của Nhà nước. Họ luôn cố gắng *nâng cao trình độ văn hoá, kỹ thuật*, trở thành những người có trình độ hiểu biết theo kịp yêu cầu của thời đại mới, biết ứng dụng những công nghệ tiên tiến vào sản xuất, việc làm của

mình, tạo ra năng suất cao, thu nhập tốt và ổn định, cải thiện được mức sống của gia đình và bản thân, đẩy mạnh bước tiến của đất nước. Đồng thời, họ lại là lực lượng nòng cốt thúc đẩy việc *xây dựng bộ máy chính quyền nhà nước tiên tiến*, có hiệu lực, có khả năng đáp ứng nhu cầu đời sống của nhân dân, phục vụ cho sự phát triển tốt đẹp và lâu dài của nước Việt Nam hiện đại, đổi mới.

Đồng thời, hoạt động có hiệu quả của người dân lại *chịu ảnh hưởng trực tiếp của bộ máy nhà nước* trong việc tạo cơ hội, tạo điều kiện thuận lợi cho họ trong lao động, sinh sống. Họ được khuyến khích phát minh, sáng kiến, mở rộng kinh doanh, sản xuất, phát triển các ngành nghề kinh tế, văn hoá và không bị cản trở bởi những *ràng buộc pháp luật cứng nhắc*, lỗi thời, hay bởi bộ máy các nhân viên nhà nước *tham nhũng, ăn tiền hay lặt hậu, bảo thủ*, thiếu sự hiểu biết theo kịp yêu cầu phát triển của thời đại, của đất nước.

Trong quá trình phát triển, người dân không tránh khỏi *có những lệch lạc, vi phạm pháp luật*, còn về *phía nhà nước, cũng còn tồn tại tình trạng không làm đúng trách nhiệm của mình*.

- Có những người dân chạy theo lợi nhuận trong sản xuất, kinh doanh và xâm phạm đến lợi ích của người khác, của cộng đồng, bỏ qua những điều quy định tối thiểu và cần thiết của Nhà nước, ví dụ: buôn lậu, trốn thuế, làm hàng giả, hàng nhái, lừa lọc, buôn bán ma túy, heroine, v.v..

- Lại có người do thiếu sự hiểu biết về pháp luật mà có những hành động vi phạm pháp luật nhà nước, vi phạm lợi ích công cộng; ví dụ như bán thuốc được phẩm không có hoá đơn thấy thuốc, tự ý tăng giá thuốc, không chờ sự điều chỉnh giá của Bộ Y tế, v.v..

- Có những người gặp khó khăn trong làm ăn, sinh sống, không được các cơ quan chính quyền tạo điều kiện nên đã hành động chui lủi, giấu giếm, quanh co để trốn sự kiểm tra của pháp luật nhà nước.

- Lại có những quy định pháp luật không thích hợp hay không còn thích hợp với sự biến đổi của thời cuộc, với điều kiện phát triển sản xuất, làm ăn của người dân mà không được điều chỉnh lại kịp thời, vi phạm quyền lợi của người dân, khiến họ chống đối công khai và khiếu nại không chịu chấp hành. Ví dụ, việc giải toả đất đai của người dân để làm các công trình công cộng nhưng đền bù không thoả đáng, không kịp thời. Đất đai bị niêm phong, bỏ trống nhiều năm không xây dựng. Hay việc nông dân tỉnh Vĩnh Phú kiện lại Bộ Y tế vì đưa tin sữa bò của họ nhiễm melamine, thực tế là không phải (Báo Tuổi trẻ ngày 6/1/2009).

Ở đây, *có trách nhiệm của cá nhân* người dân và *có trách nhiệm của nhà nước* trong tiến trình thúc đẩy sản xuất và cải thiện đời sống của nhân dân ta

hiện nay. *Trách nhiệm của nhà nước* là ở chỗ không làm tròn nghĩa vụ của mình, *không sát* với đời sống người dân, *quan liêu*, không nắm bắt kịp thời sự biến đổi tình hình sản xuất, sinh hoạt của người dân và do vậy, không kịp thời điều chỉnh những quy định đã lạc hậu, ban hành những luật lệ mới phù hợp, kịp thời, dỡ bỏ những rào cản, những khó khăn cho người dân trong làm ăn, sinh sống. Nhân viên bộ máy nhà nước *cậy quyền, hách dịch với dân* hay thờ ơ với dân khi họ cần sự giúp đỡ để giải quyết khó khăn, bế tắc trong sản xuất, trong sinh hoạt thường ngày. Cũng có nhân viên của nhà nước *vô trách nhiệm, lười biếng*, làm việc hình thức, không quan tâm đến những vấn đề nóng hổi mà nhân dân đề nghị giúp đỡ hoặc giải quyết qua loa, chiếu lệ. Có những nơi, những địa phương, nhân viên bộ máy nhà nước bị *mua chuộc* hay *bất lực*, yếu ớt, *không can thiệp kịp thời* hay *không dám can thiệp*, ngăn chặn những vụ vi phạm pháp luật do những kẻ xấu gây ra, mặc dù được người dân phản ánh nhiều lần. Điển hình là những vụ chặt phá rừng cây quý lâu năm ở một số địa phương được báo chí nêu lên nhiều lần, nhưng sự can thiệp, ngăn chặn, trừng phạt của chính quyền địa phương lại hết sức yếu ớt, hình thức.

Trách nhiệm của cá nhân và trách nhiệm của nhà nước có mối liên hệ phụ thuộc lẫn nhau, quy định lẫn nhau, cùng thúc đẩy sự tiến bộ của cá nhân và của nhà nước.

Ở đây, hoặc *nhà nước* gây cản trở, không tạo điều kiện cho cá nhân phát triển sản xuất, công tác thuận lợi, cải thiện cuộc sống gia đình, hoà nhập vào sự tiến bộ của cộng đồng. Hoặc *người dân* không tạo điều kiện cho nhà nước quản lý tốt trật tự xã hội, thúc đẩy sự phát triển lành mạnh, ổn định, công bằng của mọi công dân, của toàn thể cộng đồng.

3. Bồi đắp sức mạnh liên hợp, tổng hợp giữa trách nhiệm cá nhân và trách nhiệm nhà nước vì lợi ích chính đáng của mỗi người dân và vì lợi ích chung của toàn thể cộng đồng xã hội

Để cá nhân công dân và nhà nước cùng chung sức tạo ra cuộc sống ngày càng được cải thiện hơn và cùng nhau xây dựng nhà nước ngày càng vững mạnh, sát với người dân, cần phải có sự *cố gắng* từ hai phía: người dân và nhà nước, *sự đoàn kết* và *quyết tâm* từ hai phía, cương quyết gạt bỏ những nhược điểm, bổ sung những điểm thiếu sót, xây dựng những quy chế hành động, làm việc đúng đắn, đảm bảo lợi ích của cá nhân và lợi ích lâu dài, bền vững của toàn cộng đồng. Từ đó, tạo ra cho mọi người những điều kiện và cơ hội *cùng phát triển, công bằng và hoàn hảo* trong xã hội Việt Nam, đảm bảo *trật tự xã hội chung* được giữ gìn và bước tiến vững chắc của đất nước trên con đường công nghiệp hoá, hiện đại hoá, hoà đồng vào dòng chảy quốc tế. Để làm được điều này, không chỉ cần đến sự cố gắng, nỗ lực, có ý thức, tích cực tham

gia vào việc bảo vệ pháp luật, nêu cao trách nhiệm cá nhân của một số phần tử tiên tiến, mà phải cần đến sự cố gắng, nỗ lực của tất cả mọi người, mọi công dân. Trước những hành động vi phạm pháp luật, xâm phạm lợi ích công cộng của một số kẻ xấu, ích kỷ, chỉ biết chạy theo lợi nhuận, bản thân chúng được hưởng lợi, mới có một số người có ý thức đạo đức và ý thức pháp lý cao, đứng ra phản đối, ngăn chặn những hành động phi pháp, thúc đẩy các cơ quan chính quyền, nhà nước ở địa phương can thiệp, trừng trị, còn số đông người vẫn thờ ơ, coi đó không phải việc của mình, mặc kệ kẻ phạm pháp có bị xử lý hay không, không ngăn cản kẻ xấu làm bậy, không tố cáo hay sợ không dám tố cáo chúng với cơ quan chính quyền địa phương. Khi hành động tích cực của cá nhân mà không được số đông ủng hộ, đồng tình thì ít đem lại kết quả như mong muốn.

Ngay ở các cơ quan nhà nước và các tổ chức xã hội, các ngành nghề, cán bộ, nhân viên cùng cơ quan, cùng làm việc, biết có kẻ xấu làm sai, vi phạm lợi ích tập thể và lợi ích nhà nước cũng không dám tố cáo, sợ bị kẻ làm bậy đối phó, trả thù, hoặc đã bị chúng mua chuộc bằng tiền tài, chức vụ, v.v.. Ngay cả tập thể, cộng đồng sống chung quanh biết việc làm xấu, nhưng vẫn thờ ơ, không dám tố cáo, hay sợ bị liên lụy, mang vạ vào thân, v.v..

Nhiều vụ bê bối diễn ra trong đời sống kinh tế, chính trị, văn hoá của nước ta hiện nay, trước hết phải truy cứu trách nhiệm của kẻ gây ra tội lỗi, vi phạm pháp luật nhà nước và quyền lợi của nhân dân. Đồng thời, phải nói đến trách nhiệm của người dân nói chung, những người sống gần kẻ phạm lỗi, có những người biết việc xấu chúng làm, nhưng lại có thái độ thờ ơ, vô trách nhiệm, vì lo cho lợi ích cá nhân mà không dám tố cáo, sợ bị trả thù, họ chỉ lo cho sự yên thân của cá nhân và lợi ích cá nhân trước mắt, nhất thời. Họ không thấy hậu quả của hành động vi phạm pháp luật của một số kẻ xấu, xâm phạm lợi ích cộng đồng là xâm phạm lợi ích của từng cá nhân công dân, nhìn toàn bộ và lâu dài.

Do vậy, trong cuộc đấu tranh chống sự vi phạm pháp luật của nhà nước, vi phạm lợi ích cộng đồng phải có sự tham gia của tất cả các công dân, nam nữ, già trẻ; đồng thời phải có sự đoàn kết, nhất trí trong hành động giữa người dân và bộ máy nhà nước thì việc giữ gìn, bảo vệ trật tự công cộng, việc chấp hành đúng pháp luật nhà nước, bảo vệ lợi ích cá nhân công dân, cũng như lợi ích lâu dài của cộng đồng mới có kết quả mong muốn.

Chúng ta cần phải nâng cao ý thức trách nhiệm cá nhân của toàn thể công dân và ý thức trách nhiệm của nhà nước, của toàn thể bộ máy, của cán bộ, nhân viên nhà nước.

- Với người dân, cần phải nâng cao ý thức, trách nhiệm đạo đức - đó là cơ sở để nâng cao ý thức, trách nhiệm pháp lý của họ. Cần khuyến khích, tuyên dương họ trong việc làm đúng pháp luật nhà nước, ủng hộ những cá nhân dám tố cáo

những vụ vi phạm pháp luật, kịp thời ngăn chặn những hành động sai trái, vi phạm lợi ích cộng đồng, phá hoại trật tự công cộng. Đồng thời, việc làm của những cá nhân tích cực đó *phải được cộng đồng sống chung quanh ủng hộ, cùng chung sức đấu tranh* với kẻ xấu, vi phạm pháp luật. *Cộng đồng bảo vệ* người dân đứng ra tố cáo và *thúc đẩy, can thiệp* để những cơ quan có liên quan mau chóng giải quyết sự kiện đặt ra một cách có kết quả. Như vậy, không phải chỉ nâng cao ý thức trách nhiệm của một số cá nhân tích cực, tiên tiến, mà *của toàn thể cộng đồng, của mọi cá nhân* trước những sự kiện diễn ra trên đất nước ta, trong địa phương họ sinh sống, dù họ ở cương vị nào, làm việc gì.

- Với nhà nước, cần phải nâng cao ý thức trách nhiệm của *bộ máy nhà nước nói chung và ý thức, trách nhiệm đạo đức của các nhân viên nhà nước nói riêng*. Cần có bộ máy nhà nước *nắm vững tình hình* người dân, phát hiện kịp thời những vụ vi phạm pháp luật, trốn tránh pháp luật, phá hoại trật tự công cộng. Nhà nước phải luôn *cải tiến lề lối làm việc*, tránh quan liêu, luôn rà soát, *thay đổi* các quy tắc pháp luật không còn phù hợp với tình hình đã đổi mới, *cụ thể hoá*, bổ sung các quy định cụ thể vào các bộ luật đã ban hành; chú ý *nâng cao đạo đức, tư cách các nhân viên nhà nước*, chống lại sự mua chuộc bằng tiền tài, địa vị của những kẻ xấu. Nhân viên, cán bộ nhà nước phải biết *hướng dẫn, động viên nhân dân* nâng cao trách nhiệm đạo đức để họ có ý thức, trách nhiệm với pháp luật đã ban hành, biết tôn trọng, bảo vệ trật tự công cộng. Nhà nước cần *tuyên dương, ủng hộ* các cá nhân tôn trọng pháp luật và bảo vệ lợi ích của cộng đồng. Nhà nước phải có biện pháp *kịp thời để bảo vệ* tính mạng, tài sản, danh dự của *những người dám tố cáo* những hành động tội lỗi và vận động cộng đồng, tập thể sống chung quanh *ủng hộ* việc làm của họ, tạo nên *sự đoàn kết nhất trí của mọi người dân* trong việc chống tiêu cực, phá hoại trật tự công cộng, vi phạm pháp luật nhà nước. Nhà nước cũng cần phải có biện pháp hữu hiệu, *kịp thời xử lý, trừng phạt* những kẻ vi phạm pháp luật một cách thích đáng qua bộ máy công an, toà án, nhà tù.

Có thể nói, nếu không có *sự đoàn kết, nhất trí, hỗ trợ lẫn nhau giữa người dân và bộ máy nhà nước* thì việc *giữ gìn trật tự công cộng*, chấp hành đúng pháp luật nhà nước, bảo vệ lợi ích cá nhân chính đáng và lợi ích lâu dài, toàn cục của cộng đồng không thể thực hiện được như mong muốn. Ý thức, trách nhiệm của cá nhân - trách nhiệm đạo đức và trách nhiệm pháp lý - phải gắn bó, phối hợp chặt chẽ trong hành động, việc làm với *ý thức trách nhiệm của nhà nước, trách nhiệm đạo đức của nhân viên nhà nước và trách nhiệm pháp lý của bộ máy chính quyền*.

Sức mạnh của Nhà nước Việt Nam *của dân, do dân, vì dân* chỉ có thể bắt nguồn từ sự *hợp tác chặt chẽ* giữa bộ máy chính quyền nhà nước và *hoạt động*

của người dân, của tất cả những cá nhân công dân, cùng theo một mục đích chung: bảo đảm luật pháp nhà nước được thi hành nghiêm chỉnh, bảo vệ quyền lợi hợp hiến, hợp pháp của các cá nhân công dân. Do vậy, chúng ta cần phải thiết lập sự cộng tác chặt chẽ giữa bộ máy nhà nước và hoạt động của người dân vì mục tiêu xây dựng một nước Việt Nam giàu mạnh và phồn vinh, công bằng và dân chủ(**).

Chú thích

** Bài đã đăng trên Tạp chí *Triết học*, số 3/2009.